

Václav POŠTOLKA*

MONTANREGION KRUŠNÉ HORY – NEVYUŽITÝ POTENCIÁL ÚZEMÍ

REGION GÓRNICZY KRUŠNÉ HORY – NIEWYKORZYSTANY POTENCJAŁ

Rudawy Czeskie (Krušné hory) tworzą historyczną granicę między Czechami (Republiką Czeską) i Saksonią (RFN). Już sama nazwa – dawna czeska Rudohoří, niemiecka Erzgebirge i polska Rudawy – wskazuje, że był to teren bogaty w rudy metali, zwłaszcza kruszców, a już od wczesnego średniowiecza był on znanym rewirem górnictwem Europy.

W tych właśnie górach znajduje się sławne górnicze miasto Jáchymov (niem. Joachimsthal), które w roku 1523 miało już około 18000 mieszkańców. W Jachymovie znajduje się także najstarsza na świecie kopalnia uranu „Svornost“ (wcześniej Werner), z której do dziś czerpie się lecznicze wody radoczyste.

Występujące tu bogactwa mineralne spowodowały zasiedlenie i zagospodarowanie rudawskiego pogranicza przez górników i rzemieślników z Saksonii, Turynii i Bawarii. W 1252 r. na starym trakcie solnym powstało miasto Chomutov (niem. Komotau), w którego okolicach później przez kilka wieków wydobywano ałun. W XIX w. w tym rejonie rozwinęło się górnictwo węgla brunatnego.

Wydobycie i przeróbka kruszców stały się podstawą do powstania wielu miast górniczych. W Saksonii były to Freiberg, Altenberg, Marienberg, Annaberg, Scheibenberg, Schneeberg, zaś po stronie czeskiej Niklasberg (Mikulov), Katharinaberg (Hora sv. Kateřiny), Sebastiansberg (Hora sv. Šebestiána), Sonnenberg (Výsluní), Kupferberg (Měděnec), Schmiedeberg (Kovářská). Innymi ważnymi miastami, związanymi przede wszystkim z górnictwem są Kraslice, Krupka (Graupen) i Jáchymov (Sankt Joachimsthal). To ostatnie było w XVI w. drugim lub trzecim pod względem znaczenia miastem Królestwa Czeskiego, sławnym z mennicy, w której były wybijane talary (protopłaści dzisiejszego dolara). Należy też wspomnieć, że na saskiej stronie osiedlali się często eksulanci (uchodźcy religijni) wypędzeni z ziem czeskich w konsekwencji działań kontreformacyjnych. Założyli oni np. Johannegeorgenstadt, Oberneuschönberg, Neuhermsdorf, Neugeorgenfeld.

Od średniowiecza do II wojny światowej Rudawy były najgęściej zaludnionymi górami w Europie. Głównymi centrami były Chemnitz (czes. Saská Kamenice) i Freiberg, w miastach tych powstały m.in. uniwersytety, a Akademia Górnicza we Freibergu bywa określana mianem najstarszej szkoły górniczej w Niemczech. Po czeskiej stronie najważniejszymi miejscowościami były Jáchymov (swe dzieło pisał tu Agricola), Kraslice i Krupka. Późniejsza eksploatacja węgla brunatnego spowodowała rozwój miast zagłębia podrudawskiego. Większość mieszkańców tego regionu stanowili Niemcy, dopiero po roku 1945

* Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra geografie,
Vaclav.postolka@tul.cz.

większość z nich musiała opuścić te tereny, a na ich miejsce przybyli nowi mieszkańcy z innych części Czechosłowacji. Jednak ich liczba była znacznie mniejsza, co spowodowało wyludnienie, a nawet zanik wielu miejscowości. W rejonie podrudawskim sytuacja nie była tak zła, gdyż gwałtowny rozwój górnictwa węgla brunatnego przyciągał chętnych do pracy. Po stronie saksońskiej problem ten był znacznie mniejszy, ale i tu, zwłaszcza po zjednoczeniu Niemiec, zmniejszenie liczby mieszkańców jest znaczne.

Rejon Rudaw i przedgórze, zwłaszcza po czeskiej stronie granicy, cierpi z powodu znacznego bezrobocia. Przyczyniło się do tego zakończenie lub znaczne ograniczenie wydobycia surowców mineralnych, w Saksonii węgla kamiennego i uranu, a w Czechach węgla brunatnego. Wskaźnik bezrobocia wynosi 11,4%, a więc jest o ponad 50% większy niż przeciętny w Republice Czeskiej. Jedną z szans na poprawę sytuacji jest rozwój uzdrowisk oraz rekreacji i turystyki. Znaczącą rolę mogłoby mieć rozpropagowanie dziejów górnictwa i przemysłu, wsparcie ochrony zabytków, tworzenie nowych miejsc pracy w tradycyjnym rzemiośle.

Jedną z najciekawszych inicjatyw jest projekt wciągnięcia regionu Rudaw na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Inicjatorem tego przedsięwzięcia była Akademia Górnicza (*Bergakademie*) we Freibergu, przy udziale specjalnie powołanego stowarzyszenia dla tworzenia regionu górniczego Rudaw *Förderverein e.V. „Montanregion Erzgebirge“*. W Instytucie Historii Nauki i Techniki (IWTG) Akademii Górniczej we Freibergu powstała grupa robocza zajmująca się tym projektem. Ważnym momentem była decyzja o kandydowaniu *Górniczego i kulturowego regionu Rudaw* o listy Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Ze strony czeskiej udział wzięły urzędy i samorządy lokalne, m.in. Kraju Usteckiego, Euroregionu Krušnohoří i wielu powiatów. Jako szczególnie cenne wybrano 40 lokalizacji (z tego 34 po saksońskiej i 6 po czeskiej stronie granicy). Po stronie czeskiej są to: 1. królewska mennica z XVI w. w Jáchymově, 2. sztolnia Starý Martin w Krupce – wydobycie cyny, 3. sztolnia Mikulášská na Górze św. Katarzyny, 4. sztolnia Marie Pomocné na Měděnci (z malachitową jaskinią), 5. blatenský kanał wodny (długość 12 km, zbudowany w XVI w.), 6. złoża rud polimetalicznych na Přebuzi (wydobycie cyny, wolframu). Wątpliwości budzi jednak fakt, że wiele cennych obiektów znajdującej się po stronie czeskiej nie zostało włączonych do projektu, natomiast po stronie saksońskiej uwzględniono nawet mało znaczące.

W rejonie Rudaw czeskich istnieją już ścieżki dydaktyczne o charakterze geologiczno-górnictwem, najważniejsze z nich to: 1. Krupka (30 km), 2. Flájská hornatina (23 km), 3. Jáchymovské peklo (8,5 km), 4. Hřebečná (11 km), 5. Blatenský kanał wodny (12 km), 6. Horní Blatná – Vlčí jámy (5 km), 7. Po śladach górników – Bublava (13 km), 8. Krásno. Istnieją również interesujące muzea, w znacznej części poświęcone górnictwu, w miejscowościach: Trmice, Krupka, Most, Most-Kopisty, Kadaň, Měděnec, Jáchymov, Horní Blatná, Karlovy Vary, Sokolov, Horní Slavkov i Krásno. Z łatwością można też wytyczyć co najmniej kilka kolejnych interesujących tras turystycznych. Niezwykle interesujące są na przykład obiekty związane z wydobyciem łupków i ilów ałunowych, występujących w sąsiedztwie ośrodków wydobycia węgla brunatnego w rejonie Chomutova, dotychczas nieco zapomniane.

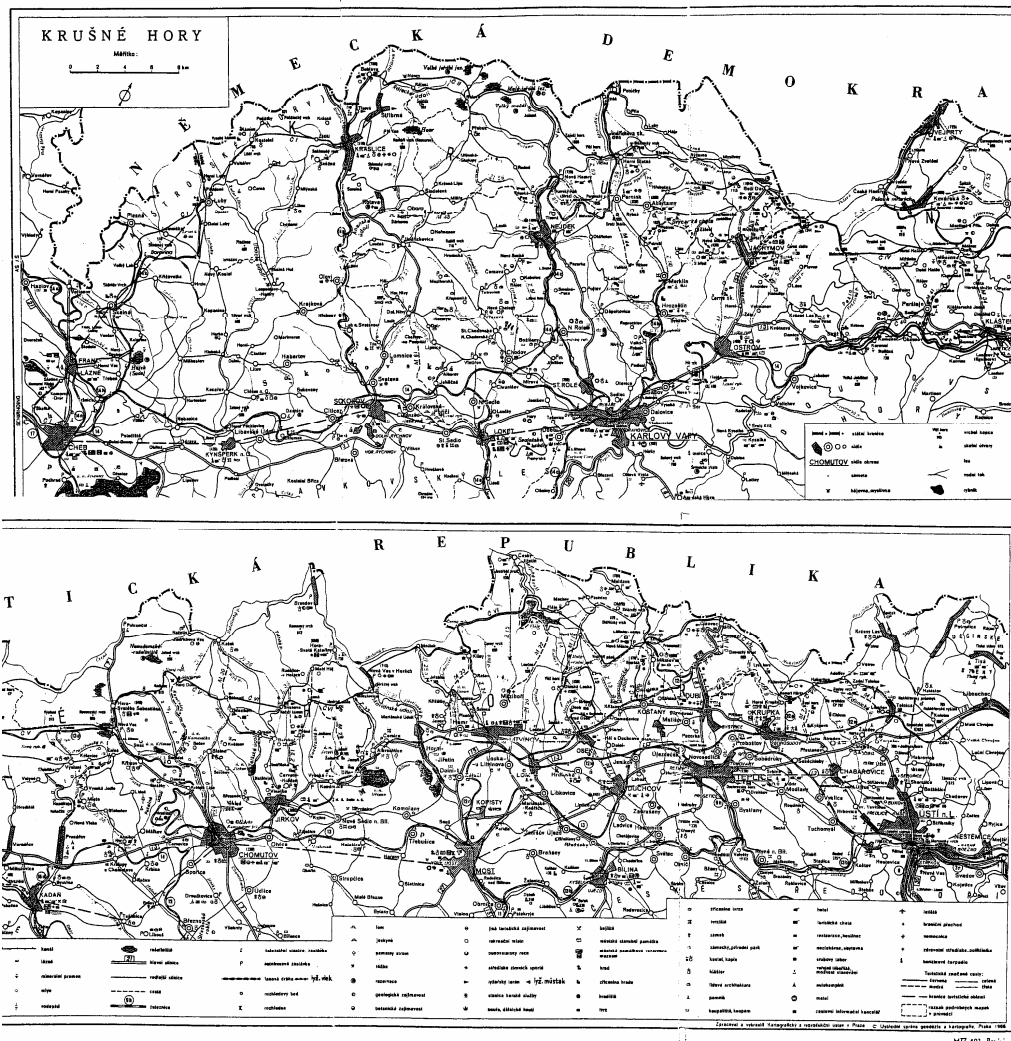
Obok górnictwa i hutnictwa istotną dziedziną gospodarki na obszarze Rudaw i ich przedgórze są rekreacja i lecznictwo uzdrowiskowe, związane ze źródłami termalnych wód mineralnych. W Saksonii są to takie uzdrowiska, jak Bad Brambach, Bad Elster, Bad Schlema, Kurort Oberwiesenthal, Kurort Bärenfels, Kurort Kippisdorf i Bad Gottleuba. Po stronie czeskiej znajdują się Teplice, Dubí, Bílina, Klášterec nad Ohří, Jáchymov, Karlovy Vary, Františkovy Lázně, Lázně Kynžvart, Mariánské Lázně. Dla kuracjuszy tych uzdrowisk interesującym uzupełnieniem pobytu może być zwiedzanie cennych zabytków, zwłaszcza gdy zostaną wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. W ten sposób powstałaby symbioza miejscowości uzdrowiskowych i skupionych w „*Montanregion Erzgebirge/Krušné hory*“.

Po stronie niemieckiej najbliższy geopark należący do europejskiej sieci UNESCO leży w górach Harzu (pełna nazwa Harz Braunschweiger Land Ostfalen Geopark). Rudawy z punktu widzenia zarówno geologiczno-geomorfologicznego, jak i historycznego powinny także znaleźć się w tej sieci.

przekład z jęz. czeskiego Marek J. Battek

1. Úvod

Krušné hory, jež tvoří starou historickou hranici mezi Čechami (Českou republikou) a Saskem (Německem), jednu z vůbec nejstarších v Evropě, jsou velmi pozoruhodným územím z mnoha hledisek a řady důvodů (viz obr.1). Jak již sám název – česky dříve Rudohoří, německy Erzgebirge a polsky Rudawy – prozrazuje, byl odvozen od jejich rudného bohatství. Od raného středověku patřily k nejznámějším, nejbohatším

Obr. 1. Topografie české části Krušných hor (od Chebu na západě po Ústí n.L. na východě) [14]

Fig. 1. Topography of Bohemian part of the Ore Mts. [14]

a z mnoha hledisek nejvyspělejším a průkopnickým hornickým revírům Evropy. Za nejznámější a nejvýznamnější starobylé hornické město české části Krušných hor lze považovat Jáchymov.

V Jáchymově bylo v roce 1523 asi 18000 obyvatel a patřil mezi největší stříbrné revíry v Evropě. V Jáchymově je také nejstarší uranový důl na světě – Svornost (dříve Werner) – z něhož jsou dodnes čerpány léčebné radioaktivní vody. Zde byla v roce 1716 založena první „horní škola“ na světě pro „horní úředníky“, v roce 1898 zde Marie Sklodowska – Curie se svým manželem objevila radium a v roce 1909 zde byly založeny první lázně na světě využívající radioaktivní vody.

Právě bohaté rudné bohatství Krušných hor bylo hlavním důvodem jejich osídlování, jehož součástí byla kolonizace tehdejšího pohraničí „českého království“ německy mluvícími horníky a řemeslníky především ze Saska, Durynska a Bavorska. Byl to český král Přemysl Otakar II. přezdíváný též „král železný a zlatý“, kdo se rozhodl v druhé polovině 13. století pozvat „německé“ horníky dobývat rudné bohatství v „českých zemích“.

S tím souvisí i rozhodnutí řádu německých rytířů – křižáků odkoupit v roce 1252 město Chomutov ve významné poloze pod Krušnými horami na staré solné cestě z Halle a Lipska do Prahy a vytvořit z něj centrum hospodářské kolonizace českého pohraničí. Ti zde rychle vybudovali své řádové a dodnes zachované sídlo (komendu) a jeden z nejstarších zachovaných raně gotických kostelů (sv. Kateřiny). Zde je také začátek poněmčování i ostatních pohraničních a horských oblastí historických českých zemí. Z té doby také pochází staročeské přísloví „Všude lidé (poznámka: tím se míní Češi), ale v Chomutově Němci“. Je rovněž zajímavé, že na konci 19. století, kdy zde skončila éra dobývání kamence a začínala éra rozvoje těžby hnědého uhlí, si bratři Mannesmannové původem z Německa pro svůj nový závod na výrobu a zpracování železa – navazující na středověké hamry a manufaktury v Krušných horách – vybrali opět Chomutov (něm. Komotau).

2. Osídlení

Těžba a zpracování rud byly provázány zakládáním soustavy tzv. horních měst a městeček, která představují významné kulturně historické dědictví své doby. Příkladem mohou být na saské straně Freiberg, Altenberg, Marienberg, Annaberg, Scheibenberg, Schneeberg, na české straně Niklasberg (Mikulov), Katharinaberg (Hora sv. Kateřiny), Sebastiansberg (Hora sv. Šebestiána), Sonnenberg (Výsluní), Kupferberg (Měděnec), Schmiedeberg (Kovářská), z jejichž pojmenování již vyplývá jejich hornický původ, ale i řada dalších sídel. Mezi významná města, jejichž rozvoj byl významně ovlivněn těžbou rudného bohatství, patří na české straně především Kraslice, Krupka (Graupen) a Jáchymov (Sankt Joachimsthal), který byl v 16. století druhým nebo třetím nejvýznamnějším místem „českého království“ a jež proslavila jeho královská mincovna, v níž se razily známé „tolary“, z nichž je odvozen název amerického dolaru. V Krušných horách vznikala města lépe řečeno dvojměstí podél

historické a překvapivě stabilní hranice, uměle tak rozdělená na českou a saskou (německou) část jako Kraslice (Graslitz)/Klingenthal, Vejprty (Weipert)/Bärenstein, Cínovec (Zinnwald in Böhmen)/Zinnwald in Sachsen. Podobné příklady se vyskytují velmi často také u menších sídel rozložených podél historické hranice jako Mníšek (Einsiedel)/Deutscheinsiedel, Nová Ves v Horách (Neudorf)/Deutschneudorf, Loučná (Wiesenthal)/Oberwiesenthal. Za zmínku rovněž stojí, že některá sídla byla založena a osídlena na saské straně Krušných hor exulanty z českých zemí z náboženských důvodů (protireformace) v době Třicetileté války v 17. století a po ní. Příklady takových sídel jsou Johanngeorgenstadt (nazvaný podle tehdejšího saského kurfiřta), Oberneuschönberg, Neuhermsdorf, Neugeorgenfeld, ale i řada dalších, ležících často hned za historickou hranicí a z jejichž názvů lze odvodit tento původ.

Od středověku až do konce druhé světové války se Krušné hory staly nejhustěji zalidněnými horami v Evropě. Hlavními a slavnými centry na saské straně se staly Chemnitz (čes. Saská Kamenice) a Freiberg, v nichž také vznikly a působí technické univerzity. Hornická akademie ve Freibergu bývá označována za nejstarší „hornickou vysokou školu“ v Německu. Na české straně, vlivem jiné a složitější morfologie hor, se nejvýznamnějšími centry staly Jáchymov (pro střední část), Kraslice (pro západní část) a Krupka (pro východní část). Později v souvislosti s těžbou hnědého uhlí se osídlení koncentrovalo do podkrušnohorských pánví. Pod Krušnými horami po celé jejich délce na české straně vznikl pás průmyslových měst a hustého osídlení kopírující hlavní železniční tahy budované v 19. století. Až do roku 1945 tvořili většinu obyvatel české části Krušných hor Němci, po jejich odsunu v letech 1945 a 1946 se je podařilo „dosídlit“ jen z malé části. Některá sídla se však nepodařilo dosídlit a jiná postupně zanikla, přičemž neustále počet obyvatel v horách ubýval.

Velkou roli v tom sehrála konkurence blízkých podkrušnohorských uhelných pánví, kde se v období socialistické industrializace vytvářely výrazně lepší podmínky pro zaměstnání v průmyslu a bydlení. Ale i Krušné hory na saské straně se potýkaly s úbytkem obyvatel, který zesílil po sjednocení Německa v roce 1990.

3. Nezaměstnanost

V současné době je území Krušných hor a jejich nejbližší okolí na obou stranách postiženo především vysokou nezaměstnaností. Na vysoké nezaměstnanosti se podílí rovněž ukončení anebo omezení těžby nerostného bohatství, k čemuž na české straně výrazně přispělo omezení těžby hnědého uhlí a na saské straně těžby černého uhlí a uranu (vizmutu).

Na konci února 2009 bylo na území české strany Krušných hor a podkrušnohorských pánví více než 57 tisíc tzv. dosažitelných uchazečů o zaměstnání (dále DUZ) a zároveň jen méně než 3,7 tisíc volných pracovních míst (dále VPM), což představuje míru registrované nezaměstnanosti (dále MRN) 11,4% ekonomicky aktivních obyvatel a zároveň průměr 15,6 DUZ na jedno VPM! V porovnání s průměrem za celou Českou

republiku (dále ČR) to představuje o 54% vyšší MRN a dokonce o 136% nižší nabídku VPM! V případě okresů s extrémními hodnotami jsou tyto rozdíly ještě výraznější. MRN okresu Most (centrum někdejší těžby a zpracování hnědého uhlí) je vyšší o 99% a nabídka VPM u okresu Děčín (centrum zpracovatelského a zejména textilního průmyslu) je nižší o 456% (!) proti průměru ČR. Údaje za jednotlivé okresy české části Krušných hor a k tomu přílehlající Podkrušnohoří (celek lze je označit jako Krušnohoří) – jedná se o území osmi okresů, na něž připadá méně než 9% všech obyvatel, méně než 6% všech VPM, ale více než 13% všech DUZ v ČR – jsou uvedeny v následující tabulce č.1.

Tabulka 1. Nezaměstnanost – stav 28.02.2009 (podle MPSV ČR)

Okres Území	DUZ Abs.	VPM Abs.	MRN % EAO	DUZ/VPM Rel.
Děčín	9 504	259	12,8	36,7
Ústí n.L.	6 920	624	11,1	11,1
Teplice	7 488	257	12,1	29,1
Most	9 076	591	14,7	15,4
Chomutov	7 763	477	12,0	16,3
Karlovy Vary	6 222	698	9,1	8,9
Sokolov	5 495	267	10,6	20,6
Cheb	4 741	490	8,6	9,7
Krušnohoří celkem	57 209	3663	11,4	15,6
ČR celkem	428 848	64 881	7,4	6,6

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (MPSV ČR), www.mpsv.cz

Legenda: DUZ = dosažitelní uchazeči o zaměstnání (nezaměstnaní)

VPM = volná pracovní místa (nabídka zaměstnání)

MRN = míra registrované nezaměstnanosti v % ekonomicky aktivních obyvatel

DUZ / VPM = počet uchazečů o zaměstnání na jedno volné pracovní místo

Tučným písmem jsou označeny extrémní údaje za okresy.

Na těchto údajích je možné vidět pozitivní vliv lázeňství, cestovního ruchu a rekreace, jež odlišuje „lázeňské“ okresy Karlovy Vary a Cheb od ostatních, jak nižší mírou nezaměstnanosti, tak vyšší nabídkou volných pracovních míst.

Nabízí se tedy otázka. Jak by mohly, mohou či dokonce musí hornická a průmyslová minulost a s tím související kulturně-historické a technické dědictví Krušných hor a Podkrušnohoří pomoci při snižování vleklé a vysoké nezaměstnanosti a zvyšování nabídky pracovních míst? Jak využít zde existující potenciál památek, míst, osobností a událostí souvisejících s těžbou a zpracováním rudného i nerudného bohatství k podpoře cestovního ruchu, rekreace, ale i na podporu a zachování místních výrobních a řemeslných tradic? Jak zužitkovat probíhající aktivity na podporu a více než jen

rekreační znovuoživení na české straně dosud opomíjených a stereotypně vnímaných a nedoceňovaných Krušných hor a Podkrušnohoří?

4. Projekt Montanregion

Takovou možností a jedinečnou příležitostí je bezesporu iniciativa a projekt zařazení Krušných hor do seznamu míst světového kulturně-přírodního dědictví (*List of the World Cultural-Natural Heritage*) UNESCO. Iniciátory tohoto projektu byla a je saská strana, jmenovitě Technická univerzita (*Bergakademie*) ve Freibergu a s ní spojený podpůrný spolek *Förderverein e.V. Montanregion Erzgebirge*. Na TU – BA ve Freibergu na Institutu pro historii vědy a techniky (IWTG) vznikla pracovní skupina zabývající se tímto projektem. Důležitým momentem bylo rozhodnutí o zařazení *Hornické a kulturní krajiny Krušnohoří* – na návrh Saského ministerstva vědy a umění – do tzv. prozatímního seznamu Německé spolkové republiky pro zápis do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. V roce 2001 byla dokončena Studie proveditelnosti (*Machbarkeitstudie*) a v roce 2007 byla zpracována Prováděcí studie (*Realisierungsstudie*).

Na české straně se do spolupráce na projektu zapojil Krajský úřad Ústeckého kraje, Oblastní muzeum v Mostě, Euroregion Krušnohoří a Regionální rozvojová agentura Ústeckého kraje, v jejichž působnosti je východní část Krušnohoří (okresy Děčín, Ústí n. Labem, Teplice, Most a Chomutov). Pro zdar celého projektu je nezbytné také zapojení sousedního Karlovarského kraje a organizací působících na území západní části Krušnohoří (okresy Karlovy Vary, Sokolov a Cheb).

Jako problém se ukazuje výběr objektů a míst, která by měla nést označení „místo světového kulturně-přírodního dědictví“ podle kritérií UNESCO. Podle poslední studie TU – BA Freiberg z roku 2007 bylo na celém území tzv. Montanregionu Erzgebirge/ /Krušné hory vybráno a navrženo k zařazení do seznamu celkem 40 míst, z toho 34 na saské a 6 na české straně „regionu“. Podíváme-li se na tento výběr blíže, vyvolá první otázku a pochybnost nejen tento rozdíl, i když může vyplývat z rozdílné velikosti dané vymezením území, ale i skutečnost, že a proč v něm není na české straně zahrnuto více míst a objektů. Navíc všechna zatím navržená místa na české straně se týkají pouze těžby a zpracování rud, a neberou do úvahy jiná pozoruhodná místa a objekty související s těžbou a zpracováním uhlí a jiných nerudných surovin v těsné blízkosti Krušných hor. Podle citované studie byly na české straně „regionu“ zařazeny do navrženého seznamu pouze tyto objekty:

1. Královská mincovna v Jáchymově (pochází ze 16. století, v současné době muzeum, okres Karlovy Vary),
2. Štola Starý Martin v Krupce (těžba cínu – v 19. století nejdelší cínová žíla ve střední Evropě, okres Teplice),
3. Mikulášská štola na Hoře sv. Kateřiny (nejvýznamnější štola těžby mědi a stříbra tohoto revíru, okres Most),

4. Štola Marie Pomocné na Měděnci (se známou malachitovou jeskyní a těžbou stříbra a mědi, okres Chomutov),
5. Blatenský vodní příkop (délka 12 km, vybudovaný v 16. století, okres Karlovy Vary),
6. Rudné ložisko na Přebuzi (původně těžba cínu, ale i novodobá těžba wolframu, okres Sokolov).

Jen ve Freibergu a v jeho nejbližším okolí bylo do citovaného seznamu navrženo osm míst a objektů, tedy více než na české straně dohromady. Navíc se vnucuje otázka, zda uvedený výběr na české straně nebyl motivován snahou, aby byl výrazně menší a přitom aby byly poděleny všechny zúčastněné okresy (když okresy Děčín, Ústí n.L. a Cheb zasahují do vlastních Krušných hor jen velmi malým územím). Kromě nich a okresu Karlovy Vary jsou tak všechny okresy české strany zastoupeny shodně jedním objektem / místem.

5. Nevyužitý potenciál české části regionu

V souvislosti s očekávaným a logickým požadavkem české strany na větší zastoupení objektů a míst, které potvrdilo jednání v lednu 2009 na Krajském úřadě Ústeckého kraje, je nutno urychlit práce na české straně a připravit rozšířený návrh. Tento návrh by měl podle mého názoru zahrnovat i místa a objekty spojené s těžbou, zpracováním a využíváním uhlí a jiných nerudných surovin, ale i některé významné technické památky / činy dokumentující technickou a kulturní vyspělost našich předků, ale i současníků.

Z tohoto důvodu je podle mého názoru vhodné a možné uvažovat o zařazení takových objektů jako jsou např. přesunutý děkanský kostel v Mostě a Kamencové jezero v Chomutově. V obou případech se jedná o jedinečné objekty i v mezinárodním rámci, které souvisejí s těžbou, a které jsou potenciálním magnetem pro návštěvu i jiných míst a objektů v jejich blízkosti. Za taková místa lze podle mého názoru považovat např. Podkrušnohorské technické muzeum v Mostě – Kopistech (otevřené v roce 2007) využívající areál bývalého hlubinného uhelného dolu Julius III. a v jeho blízkosti poslední ještě fungující hlubinný hnědohelný důl v celé ČR Centrum v bývalém Dolním Jiřetíně, který by se mohl a měl stát také součástí rozšířené nabídky. Nedaleký zámek Jezeří má dosud nevyužitý potenciál v průzkumných štolách provrtaných ve skalním bloku pod zámek, kde se zjišťovaly a zjišťují pohyby tohoto bloku na okraji hlubokého hnědohelného lomu. Návštěva zámku Jezeří s pohledem jednak do krajiny lomů a výsypek, a na druhé straně do téměř alpského svahu a údolí hor s jednou z nejstarších vodních přehrad v Krušných horách, kterým byli fascinováni např. i Princ Charles, následník britského trůnu, a nizozemská královna Beatrice, skýtá ještě další důvody pro zařazení do seznamu jako příklad dramatické proměny krajiny. Ještě v 19. století se pod ním prostíralo největší české jezero – podle něho má jméno

tento zámek, ale i město Most – později uměle vysušené Komořanské jezero, odtěžené a zmenšené do podoby tzv. Dřínovského jezera, které definitivně zmizelo vlivem povrchové těžby uhlí v 80. letech 20. století. Naopak nově byl v 70. letech 20. století vytvořen technicky unikátní tzv. ervěnický koridor (podle zlikvidovaného města Ervěnice/Seestadt), kde po nasypání zemním tělese vedou silnice, železnice, zatrubněná řeka Bílina a ostatní potřebné produktovody. Cesty na zámek vedou přes obec Horní Jiřetín, která se stala symbolem boje a odporu proti rozpínavosti povrchové těžby hnědého uhlí a prožívá v současné době své „zmrtvýchvstání“. To vše nabízí možnost spojení do sítě naučných a vzdělávacích programů a návštěvnických nabídek. V této souvislosti by se nemělo zapomínat právě na využití a zahrnutí buď již existujících nebo potenciálně vhodných naučných tras a stezek jak pro pěší, tak pro cyklo nebo mototuristy a všechny zájemce o poznání historie těžby a zpracování nerostného bohatství. V tomto směru nabízejí Krušné hory a Podkrušnohoří včetně blízkého Slavkovského lesa (něm. Kaiserwald), ale i vulkanických Doupovských hor (něm. Duppauer Gebirge) a Českého Středohoří (něm. Böhmische Mittelgebirge) dostatek příležitostí.

Mnohé již vybudované naučné stezky se zaměřují na historii hornictví a jsou vhodným cílem návštěvníků. Mezi nimi bych rád upozornil na tyto naučné stezky (seřazené od východu k západu):

1. Krupka (30 km, vede až do Saska),
2. Flájská hornatina (23 km, 13 zastávek),
3. Jáchymovské peklo (8,5 km, 12 zastávek),
4. Hřebečná (11 km, 9 zastávek včetně propadliny dolu Červená jáma, největší svého druhu v ČR),
5. Blatenský vodní příkop (12 km),
6. Horní Blatná – Vlčí jámy (5 km, 7 zastávek),
7. Po stopách horníků v kraji – Bublava (13 km, 15 zastávek)
8. Krásno (nacházející se již ve Slavkovském lese, ale doplňující nabídku).

Hornictví jsou věnovány významné části muzejních expozic, z těch nejvýznamnějších lze uvést muzea (seřazena od východu k západu):

1. Trmice,
2. Krupka,
3. Most,
4. Most – Kopisty,
5. Kadaň,
6. Měděnec,
7. Jáchymov,
8. Horní Blatná,
9. Karlovy Vary,
10. Sokolov,
11. Horní Slavkov,

12. Krásno (poslední dvě v blízkém Slavkovském lese doplňující tuto nabídku).

Z těch dosud nevyužitých a opomíjených možností pro vytvoření dalších naučných stezek, případně tras, na příkladu okolí Mostu, Teplíc a Chomutova, které jsou silně postiženy vysokou nezaměstnaností a nedostatkem pracovních míst, bych rád upozornil na tyto:

1. Naprosto unikátní přesun pozdně gotického kostela v Mostě (stavěný v letech 1517–1548) – kolos o váze deseti tisíců tun, přičemž váha ocelové konstrukce činila 1500 tun. Přesun zahájen dne 30.9.1975 a při průměrné rychlosti 3,16 cm za minutu a sklonu dráhy 12,3 % dorazil na místo určení dne 28.10.1975. Během 646 hodin absolvoval vzdálenost 841,1 m. V jeho sousedství vzniká nové jezero.

2. Návrat vinic v okolí Mostu na místech výsypek jako součást rekultivace území po těžbě uhlí, tvorby nové krajiny a jejího hospodářského využití (zde i autodrom, hippodrom, nově postavený Most, apod.).

3. Chemické závody Litvínov – Záluží, kde byla ve 40. letech 20. století zahájena na svou dobu unikátní výroba benzínu z hnědého uhlí.

4. Hnědouhelný lom Bílina dosahující hloubku více než 200 metrů s největší vnější výsypkou v ČR (Radovesická výsypka)

5. Bývalý hlubinný hnědouhelný důl Svornost v Ohníči u Bíliny se zcela v našich poměrech unikátním způsobem těžby ve směru z údolí nahoru pod Pohradickou horu, kde došlo k propadnutí její vrcholové části.

6. Zabuřany u Duchcova, kde byl poprvé na našem území na začátku 20. století kvůli těžbě uhlí přestěhován kostel na nové místo a také postaveny Nové Zabuřany.

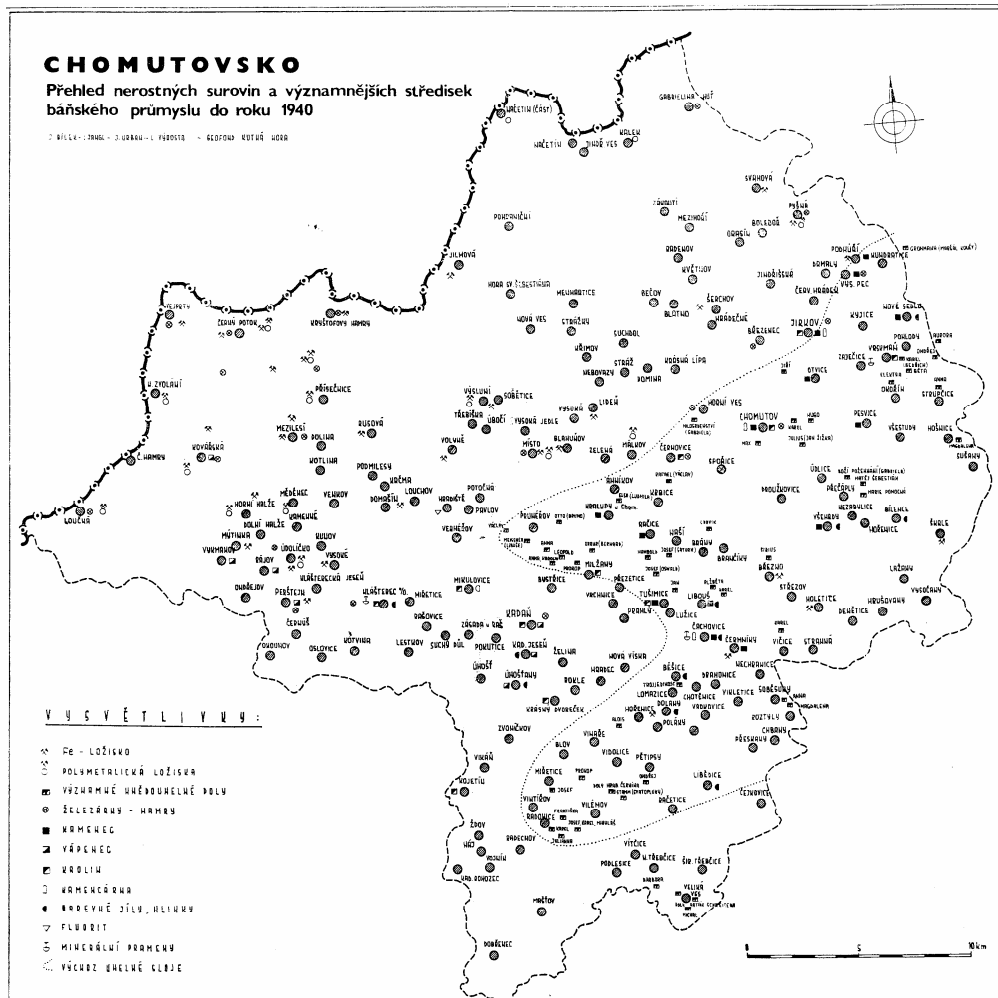
7. Brandov v Krušných horách, kde se „vysoko v horách“ dobývalo černé uhlí s polohami antracitu, tedy nejhřevnější uhlím na území ČR. V saském Grünthalu (Olbernhau) vedle Brandova se zachoval Kupferhammer z roku 1537 v areálu tzv. Saigerhütte, který je dnes jediným zachovalým areálem středověkého způsobu zpracování mědi v Evropě.

8. Kamencové jezero v Chomutově, jediné jezero s vodou takového druhu na světě, jehož vznik souvisí s těžbou a zpracováním kamence od 16. století, jež položily základ chemickému průmyslu v Čechách.

6. Malý příklad – Chomutovsko

Historie těžby a zpracování kamence (něm. Alaun, lat. Alumen) souvisí s výskytem tzv. kamenečných břidlic nebo kamenečných jíílů nacházejících se v hnědouhelné pánvi. Na některých místech, zejména kolem podkrušnohorského zlomu na úpatí Krušných hor, vystupovaly na povrch a snadno se tedy těžily. Vůbec nejstarší záznamy o těžbě kamence v Čechách z 15. století pocházejí z dnes již zaniklých Čachovic nedaleko Chomutova. Je rovněž zajímavé, že k výrobě kamence – kterým se proslavil zejména Chomutov – se na vytápění pecí v kamencové huti v Chomutově místo dřeva

od roku 1790 začalo používat hnědé uhlí, které se předtím pátilo na „hnojivo“. Když při hlubinné těžbě hnědého uhlí na dolu Max v Chomutově ve druhé polovině 19. století narazili na „kamenečné jíly“ (Alaunton), podnikavý ředitel Ladislav Reisich se rozhodl je těžit spolu s kaolínem, a projektoval zde továrnu na chemické zpracování kamence. Kamence se zde těžil až do roku 1887, kdy byla těžba zastavena kvůli odbytovým problémům s uhlím.

Obr. 2. Chomutovsko: Přehled nerostných surovin a významnějších středisek
báňského průmyslu do roku 1940 [2]

Fig. 2. Chomutov region – mining centers before 1940, and most mineral resources

Ve stejném roce kupuje chomutovské železářny německá firma Arnold Mannesmann. V roce 1899 se začínají zde vyrábět první bezešvé trubky podle vynálezu bratří Mannesmannů, první v Evropě následované výrobou v Sársku (Bous) a v Anglii (Landore). V roce 1903 byla v Chomutově uvedena do provozu na svou dobu unikátní tažirna trubek za studena. Železářny a válcovny trub v Chomutově se staly významnou firmou, největším zaměstnavatelem města, a jejich výrobky putovaly do celého světa, např. na budování ropovodů a plynovodů, ale i pro atomové elektrárny anebo jako výrobky z chirurgické oceli. Zároveň navazují na středověkou tradici výroby železa v Krušných horách. V roce 1598–1599 byla v Kovářské (Schmiedeberg) postavena vysoká pec, jedna z nejstarších v Čechách, využívající kvalitní rudy z blízkého okolí. V krátké době vznikly v okolí Chomutova další železářny – v Perštejně, Kalku a Gabrielina Huť – proslavené výrobou hřebíků a kovářského příslušenství.

Na Hoře sv.Šebestiána, v jejímž v okolí jsou rozsáhlá rašeliniště a dobývala (borkovala) se tu rašelina, bylo ve své době jediné muzeum věnované rašelině a malá výzkumná stanice.

Na příkladu Chomutova a jeho nejbližšího okolí (viz obr.2) lze ukázat na další možnosti jedinečných a velmi pozoruhodných míst a objektů souvisejících s historií těžby, zpracování a využívání místního nerostného bohatství, které by nemělo být opomenuto návštěvníky území, ani při přípravě onoho ambiciózního projektu Montanregion Krušné hory / Erzgebirge.

7. Inspirace

Vedle hornictví a hutnictví je dalším výrazným přírodním a kulturním fenoménem krajiny a života Krušných hor a Podkrušnohoří lázeňství, které souvisí s geologickým vývojem území. Na saské straně to dokumentují taková střediska jako Bad Brambach, Bad Elster, Bad Schlema, Kurort Oberwiesenthal, Kurort Bärenfels, Kurort Kippsdorf, Bad Gottleuba. Na české straně podél krušnohorského zlomového pásma Teplice, Dubí, Bílina, Klášterec nad Ohří, Jáchymov, Karlovy Vary, Františkovy Lázně, Lázně Kynžvart, Mariánské Lázně. Klientela těchto lázeňských míst zahrnuje nejen ozdravné, ale stále více i rekreační a rekondiční pobyty, jejichž program mohou velmi vhodně doplňovat návštěvy míst a objektů „světového kulturně-přírodního dědictví UNESCO“. Tím se ještě více propojuje myšlenka a možnost přiblížení a využití jedinečných hodnot soustředěných v tomto prostoru co největšímu počtu a okruhu zájemců a uživatelů včetně zahraničních návštěvníků. Západočeský lázeňský trojúhelník jako významná oblast cestovního ruchu v těsném propojení s Montanregionem Krušné hory /Erzgebirge (výhledově jako součást světového kulturně-přírodního dědictví UNESCO) spolu získávají v této symbióze a přeshraniční dimenzi významný rozvojový potenciál a jedinečnou šanci budoucí prosperity.

Rovněž by bylo vhodné využít zkušeností získaných při přípravě úspěšné kandidatury na zařazení Českého ráje (Bohemian Paradise) do evropské sítě tzv. geoparků pod záštitou UNESCO, kam byl jako vůbec první geopark na území ČR a zároveň jako druhý na území „východoevropských zemí“ zařazen v roce 2005. Na mnohem menším území, jež zahrnuje zhruba 700 km², tedy šestkrát méně než Montanregion Erzgebirge / Krušné hory, bylo vytipováno celkem 22 míst a objektů zastavení.

Na německé straně je nejbližším geoparkem zařazeným do evropské sítě UNESCO pohoří Harz (úplným názvem Harz Braunschweiger Land Ostfalen Geopark). Podle mého názoru je území Krušných hor z geologicko-geomorfologického, ale i kulturně-historického hlediska rovněž vhodným kandidátem na zařazení do evropské sítě geoparků. V některých aspektech představují Krušné hory naprosto jedinečný a nedostupný potenciál, který stále čeká na své objevení a využití!

Použité a jiné důležité zdroje informací

- [1] BINTEROVÁ, Z.: *Historičtí svědkové doby v Euroregionu Krušnohoří*. Historische Zeitzeugen der Euroregion Erzgebirge. ZOMCHR Perštejn, 453 s. 2000.
- [2] BÍLEK, J., JANGL, L., URBAN, J.: *Dějiny hornictví na Chomutovsku*. Vlastivědné muzeum v Chomutově. 191 s. + přílohy. 1976.
- [3] FUČÍK, J.: *Krušné hory*. Knihkupectví klubu československých turistů Praha, 180 s. 1935.
- [4] JIST, A.: *Poklad v mokřině*. [v:] *U nás jediné*. Práce Praha, 165 s. 1988.
- [5] KRÁL, V.: *Geomorfologie vrcholové oblasti Krušných hor a problém paroviny*. Rozpravy ČSAV, 78, 9, Academia Praha, 66 s. 1968.
- [6] MACHATSCHKE, F.: *Morphologie der Süabdachung des böhmischen Erzgebirges*. Mitt.d.k.k. Geogr. Ges. 60, Wien: 235–244, 273–316. 1917.
- [7] MIKŠÍČEK, P.: *Znovuobjevené Krušnohoří (Das wiederentdeckte Erzgebirge)*. Nakl.Českého lesa Domažlice, 3.upr.vydání, 436 s. 2006.
- [8] MIKŠÍČEK, P.: *Tělo a duše krajiny česko-německého pohraničí aneb vše co jste chtěli vědět o Sudetech a báli jste se zeptat*. P.Mikšiček Praha, 211 s. 2004.
- [9] PACHNER, J.: *Zmizelé Čechy – Chomutov*. Paseka Praha – Litomyšl. 76 s. 2006.
- [10] POŠTOLKA, V.: *Krušné hory – jejich jedinečnost versus stereotypy. Jak a proč překonat, ale i využít zatížení minulostí*. Památky, příroda a život (Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska a Kadaňska), 40, 2, 1–5. OVM Chomutov. 2008.
- [11] ŘÍHA, M., STOKLASA, J., PAKOSTA, P.: *Kým chceme být a čím se chceme žít*. [v:] *Územní ekologické limity těžby uhlí v Severočeské hnědouhelné pánvi (.. je třeba zachovat jako trvalé a uchránit zbytek sídel, krajiny i obyvatelstva před další likvidací aneb z krajiny těžby vytvoříme znovu krajinu domova)*. Společnost pro krajinu Praha, 55 s. 2005.
- [12] SIEBER, S.: *Das Erzgebirge – Landschaft und Menschen*. Wolfgang Jess Verlag Dresden. 3.Aufl. (?), 1941, 84 s.
- [13] UNESCO-WELTERBE-PROJEKT *Montanregion Erzgebirge: Realisierungsstudie 2007 in Fortschreibung der Machbarkeitstudie aus dem Jahre 2001*. Studie im Auftrag des Fördervereins Montanregion Erzgebirge e.V. für das Sächsische Staatsministerium des Innern. TU – BA IWTG Freiberg, 93 s. 2007.
- [14] *Krušné hory – Turistický průvodce ČSSR (Sv.1)*. STN Praha. 1966, 252 s. + mapa.

- [15] Förderverein Montanregion Erzgebirge: <http://www.montanregion-erzgebirge.de>
- [16] Geopark Český ráj: www.geoparkbohemianparadise.cz
- [17] Hornická muzea: <http://www.vyletnik.cz/muzea-a-expozice/>
- [18] Hornická muzea: <http://mujweb.cz/www/kolini/doly1.html>
- [19] Hornické listy: <http://www.sdas.cz/files/>
- [20] Krušné hory: <http://www.krusnehorycz.cz/krusne-hory/pamatky/>
- [21] Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR: <http://www.mpsv.cz>
- [22] Naučné stezky: <http://www.turistika.cz/turisticke-cile/detail/naucna-stezka->
- [23] Naučné stezky: <http://www.krusnohorsky.cz/view.php?cislocianku>
- [24] Oblastní muzeum v Mostě: <http://www.muzeum-most.cz>
- [25] Podkrušnohorské technické muzeum: <http://www.ptm.cz/index.html>

MONTANREGION KRUŠNÉ HORY – UNUSED POTENTIAL OF TERRITORY

The Krušné hory Mts. (The Ore Mts.) and their adjacent surroundings possess extensive number of cultural-historical, technical and landscape monuments reminding their famous mining history. At present there is to be prepared joint Saxonian-Czech Project Montanregion Erzgebirge / Krušné hory Mts. with the aim to include the region on the World Culture-Nature Heritage List by the UNESCO. This paper is focused on need for wider concept and context as far as listing of sites and objects on the Czech side of the region as the case of unused territorial potential in terms of its culture-landscape and technical-historical appraisal.